

Əliağa Kürçaylı Abay lirikasının Azərbaycan dilinə tərcüməçisi kimi

Pərvanə Məmmədova

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
Azərbaycan Texniki Universiteti. Azərbaycan.

E-mail: mammedp@mail.ru

<https://orcid.org/0000-0002-0297-7638>

Annotasiya. Qazax ədəbiyyatı tarixində unikal hadisə kimi dəyərləndirilən Abay Kunanbayev milli ədəbi-bədii fikrinin inkişafında ölçüyəgəlməz rol oynamışdır. Onun əsərlərinin irili-xırdalı əksəriyyəti dünya xalqlarının dillərinə, o cümlədən Azərbaycan dilinə tərcümə olunmuşdur. Şairin əsərlərini 20-yə yaxın Azərbaycan mütərcimləri dilimizə tərcümə etmişdir. Hər bir tərcümə nümunəsində tərcüməçilərin öz fərdi-poetik manerası hiss edilməkdədir. Təqdim etdiyimiz materialda biz xüsusi olaraq Ə.Kürçaylının Abay poeziyasından etdiyi tərcümələr üzərində dayanır, onun tərcümələrinin Azərbaycan oxucularının böyük qazax xalqının ölməz nümayəndəsinin bədii irsinə yaxından tanış edilməsində rolunu vurğulayırıq.

Açar sözlər: tərcümə, poeziya, funksionallıq, ritm, keyfiyyət, üslub

<http://dx.doi.org/10.29565.cls.019>

Məqaləyə istinad: Məmmədova P. (2020). *Əliağa Kürçaylı Abay lirikasının Azərbaycan dilinə tərcüməçisi kimi*. "Müqayisəli ədəbiyyatşünaslıq", № 2, səh. 133-137

Məqalə tarixəsi: göndərilib – 15.11.2020; qəbul edilib – 24.11.2020

Aliqha Kurchayli as a translator of Abay's lyrics into Azerbaijani

Parvana Mammadova

Doctor of Philosophy in Philology
Azerbaijan Technical University. Azerbaijan.

E-mail: mammedp@mail.ru

<https://orcid.org/0000-0002-0297-7638>

Abstract. Abay Kunanbaev, being a unique phenomenon in the history of the Kazakh people, played an invaluable role in the development of Kazakh literary and artistic thought. The works of Abay, from small to large, have been translated into many languages of the peoples of the world, including the Azerbaijani language. About 20 of our poets-translators translated his lyrics. Each translation feels the individual poetic manner of Azerbaijani translators. In this material we specifically dwell on the translations of A.Kurchayli made from the lyrics of Abay, we point out the dignity of his translations in acquainting Azerbaijani readers with the immortal artistic heritage of this major Kazakh master of poetry.

Keywords: translation, poetry, functionality, rhythm, quality, style

<http://dx.doi.org/10.29565.cls.020>

To cite this article: Mammadova P. (2020) *Aliqha Kurchayli as a translator of Abay's lyrics into Azerbaijani*. "Comparative Literature Studies", Issue II, pp. 133-137

Article history: received – 15.11.2020; accepted – 24.11.2020

Giriş / Introduction

Abay Kunanbayev qazax xalqının tarixi yaddaşına mütəfəkkür şair, filosof, ictimai xadim və milli-mədəni düşüncənin tərcümanı kimi daxil olmuşdur. O, zəngin və çoxşaxəli ədəbi irs qoyub getmişdir. Yaradıcılığının mövzu və motiv baxımından rəngarəngliyi oxucu diqqətini hələ sağlığında cəlb etmişdir. Burada biz bu böyük ədəbiyyat və mədəniyyət xadiminin əsərlərinin mövzu, problem və obrazlarından danışmaq yox, onun lirikasının Azərbaycan dilinə tərcümələrindən söz açacağıq.

Əsas hissə / Main Part

XX əsrin əvvəllərindən Qazaxıstanda tərcümə işinə geniş meydan verilmişdir. Nəticədə qazax ədəbiyyatından digər dillərə Qərbi Avropa, rus dilinə çoxsaylı tərcümələr edilmişdir. Abay yaradıcılığının başqa dillərə tərcüməsinə isə XX əsrin 50-ci illərindən başlanılmışdır. Həmin vaxtlar onun əsərləri ilk növbədə monqol və Çin dillərində səsləndirilmişdir. Daha sonralar Abayın əsərlərindən çex, ingilis, alman, ərəb, macar və digər dillərə tərcümələr aparılmışdır [7]. Azərbaycan dilinə tərcümələrə gəldikdə isə deməliyə ki, onun yaradıcılığı 1970-ci ildən başlayaraq aşağıdakı Azərbaycan mütərcimləri – S.Rüstəm, S.Almazov, E.Borçalı, R.Zəka, S.Mustafayev, A.Zeynallı, B.Adil, A.Əlizadə, Ə.Kürçaylı, İ.Tapdıq, M.Araz, F.Sadiq, Ə.Cəmil, M.Dilbazi, M.Şükür, N.Gəncəli, Q.Qasımzadə, Ə.Ziyatay, H.Orucov və başqaları tərəfindən aparılmışdır. Qeyd edək ki, Azərbaycan və qazax dillərinin hər ikisi türk dil ailəsinə mənsub olsa da, tərcümə prosesində hər iki dilin özünəməxsus spesifik xüsusiyyətləri tərcümə işində xeyli çətinliklər yaradır. Azərbaycan mütərcimlərinin qarşısında nəinki tərcümə olunan mətnlərin mənalının verilməsinin zəruriliyini, həm də məna və səslənmədə olan xüsusiyyətlərin qorunub saxlanması iş prosesini nəzərəcarpacaq dərəcədə mürəkkəbləşdirirdi. Əlbəttə, burada orijinala tərcümə dilindəki mətnin funksionallığını müəyyən dərəcədə qorumaq mümkün olsa da, tərcümə olunan mətnin təsviri xeyli dərəcədə dəyişdirir. Orijinal mətnin nəinki məna çaları, həm də səs instrumentovkası, ritmikası dəyişir. Buna görə də məna, səs instrumentovkası və ritmikası poetik nitqin bu üç mühüm xüsusiyyətini tərcümə dilində yaratmaq ciddi problemə çevrilir. Belə olduqda tərcümə zamanı onlardan birinin daha çox qorunub saxlanılmasına, digərlərinin isə mümkün qədər yaradılmasına səy göstərmək özünü doğruldur. Bəri başdan söyləyək ki, Azərbaycan mütərcimləri əsasən Abay poeziyasının özəl xüsusiyyətlərini qorumağa çalışmışlar. Abayın əsərlərinin orijinalını Azərbaycan tərcümələri ilə müqayisə etdikdə biz bunun daha yaxşı şahidi oluruq. Düzdür, bu tərcümələrdə bəzən elə məqamlarla rastlaşa bilərik ki, orada yer almış obrazlı ifadələr, qrammatik-üslubi gedişlər mütərcimlərin özləri tərəfindən yaradılmışdır. Lakin orijinal mətnə belə mütərcim “müdaxilə”si əslin, şeirin canlı axınına mane olmur və burada ortaya gələn misralar, sözlər, səs birləşmələri, frazalar uğurlu bir quruluş təşkil edir [6, s.82].

Ə.Kürçaylının Abay lirikasından etdiyi tərcümələrə keçməzdən əvvəl bildirək ki, Abay əsərlərinin Azərbaycan dilinə tərcüməsi ilə bağlı biz tədqiqatçı Firuzə Ağayevanın iki kitabından [3; 4] gərəkli məlumatlar alırıq. Adlarını qeyd etdiyimiz kitabların başlıq və məzmunu bir sıra hallarda bir-birini təkrarləsa da, bu kitabların Abay irsinin Azərbaycanda öyrənilməsində, onların dilimizə tərcüməsi ilə bağlı xidmətləri də nəzərə alınmalıdır. Bu kitablarda F.Ağayeva Abaydan tərcümələr edən müəlliflərin hər birinin qazax müəllifinin əsərinin nə şəkildə oxuculara təqdim olunmasında çəkdikləri zəhməti də yetərincə dəyərləndirir.

F.Ağayeva mütərcimlərin gördüyü işin keyfiyyət və xüsusiyyətlərinə nəzər salarkən, həm də haqlı olaraq bu məsələyə məhz aşağıdakı rəqursdan yanaşmağı yaddan çıxarmır: “...Abayın əsərlərinin Azərbaycan dilinə tərcüməsi ilə bağlı imzalar müxtəlif olduğu qədər üslublar, təmayüllər, ədəbi nəsilələr və bədii yaradıcılıq zövqləri də sən dərəcə fərqlidir” [4, s.133].

Adını çəkdiyimiz kitabda tədqiqatçı belə bir məsələyə də nəzər salır ki, Abay əsərləri kitab halında nəşr olunmazdan əvvəl Abay adı Azərbaycanda yetərincə populyar olmuşdur. Çünki böyük qazax yazıçısı Muxtar Auezov Abayın həyatı, mühiti və yaradıcılıq yoluna həsr etdiyi monumental

“Abay yolu” romanında oxucular bu milli mədəniyyət xadiminin adı ilə məhz bu əsər vasitəsi ilə tanış olmuşlar.

1970-ci illərdən tutmuş bu günə qədər Azərbaycan ədəbi-bədii məkanında Abay adı az qala Nizami, Nəsimi, Füzuli, M.F.Axundzadə adı qədər geniş istifadə olunmaqdadır. Bunun bariz nümunəsini biz nəinki ardıcıl olaraq müxtəlif məcmuələrdə, qəzet və jurnallarda görürük, həm də onun yaradıcılığına olan sönməz münasibəti 2017-ci ildə Fatima Dursunovanın tərtib edib nəşr etdirdiyi “Abay” [2, s.252] kitabından da görürük. Kitabda hələ 1970-ci ildə prof. P.Xəlilovun yazdığı “Ön söz əvəzi”dən sonra Abayın 67 şeiri, üç poeması – “İsgəndər”, “Masqud”, “Əzim haqqında nağıl” və “Əqliyyə”si təqdim olunmuşdur. Ən sonuncu tərcümə Heydər Orucovun Abayın “Əqliyyə”sinin tərcüməsidir ki, onu mütərcim 2000-ci ildə “Ulduz” jurnalının 7-ci sayında oxuculara təqdim etmişdir [1]. Abay yaradıcılığı Azərbaycanda ona görə bu qədər populyardır ki, “İctimai-siyasi və fəlsəfi əsərlər müəllifi olan Abayın ədəbi irsində Şərq və Qərb klassiklərini xatırladan motivlər, hikmətli sözlər, fikirlər az deyildir. İnsan ləyaqətini onun mənəvi – zehni inkişafında görən filosof kimi Abayla Nizami Gəncəvini bağlayan tellər vardır” [5, s.12]. Biz bu yaxınlığı Abay poemalarının motivlərində daha yaxından görə bilirik.

Abayın 2017-ci ildə oxuculara təqdim edilmiş nümunələri bədiilik, poetiklik, ritmiklik və s. baxımdan diqqəti cəlb edir. Ə.Kürçaylı bu qazax şairinin yeddi müxtəlif mündəricəli şeirini “Məni məktubunda məftun edibsən”, “Qəlbində etibar, vəfa, dəyanət”, “Ey gənclik atəşim, hardasan, söylə?”, “Bir daha sevinməz, gülməz bu ürək”, “Boz yabı keçəmməz köhlən kəhəri”, “Sinəmdə qəm karvan-karvan” və bir də “Kürəyinə tökülüb hörüklər qatar-qatar”ı dilimizdə uğurlu səsləndirməyi bacarmışdır. Sonuncu şeirdən bəzi fraqmentlərə baxaq:

*Kürəyinə tökülüb hörüklər qatar-qatar,
Yelləndikcə hamıya əl edir sanki onlar.
Papağının altından baxır ilahi gözlər,
Belə bir gözəlliyi dünyada görənmi var?*

*Bir cüt qara gözlərin bir cüt ulduza bənzər,
Qəlbləri təlatüm salaraq nur səpələr.
Bu nə səs! Nə təbəssüm. Bu neçə zərif bədən!
Kim səni bir gözələ tuta bilər bərabər? [2, s.74]*

Tərcümə problemləri ilə məşğul olan mütəxəssislər, həm də tərcümə praktkləri yaxşı bilirlər ki, lirik mətnin ən mühüm funksional əhəmiyyətli səs təşkili zamanı şeir misralarının ortada olmasıdır. Məhz buna görə də çox zaman poeziyanın musiqiliyindən bəhs edilir. Əlbəttə, biz şeirin musiqililiyi ilə insan nitqinin musiqililiyini bir-birinə bərabər tutmuruq. Çünki insan nitqinin musiqililiyinin tamamilə fərqli xarakteri mövcuddur. Burada biz müasir musiqişünaslıqdakı səsin mühüm musiqi fenomeni ilə bağlı da bəhs etmirik. Çünki o spesifik orkestr instrumentovkasında və ifa manerasında həyata keçirilməklə, həm də harmoniya və tonallığın köməyi, eyni zamanda melodik sıxlıq, ritmika və tektonika ilə təcəssüm olunur. Onlar səslənmənin ən yüksək forması kimi qəbul edilir.

Poetikada isə səslənmə prinsipi evfoniyaadəkindən daha geniş və mühümdür. Mahiyyət etibarilə bu şeir sətirinin cəmi olub səs instrumentovkasında spesifik şəkildə realizə olunur. Struktur baxımdan intonasiya, ritm və qafiyənin köməyi ilə misra və strofa formalarında təcəssüm olunur. Ə.Kürçaylının nümunə gətirdiyimiz tərcüməsində mütərcim Azərbaycan milli dilinin xüsusiyyətlərindən geniş yararlanmaqla, öz tərcüməçilik strategiya və taktikasını seçib qazax dilində olan şeirin keyfiyyət göstəricilərini dilimizdə verməyə müvəffəq olmuşdur. Abayın “Kürəyinə tökülüb hörüklər qatar-qatar” şeirinin dilimizdə şirin səslənməsi bu şeirin mənə hadisəsi olduğunu da sübut etməkdədir.

Ə.Kürçaylı iş prosesində özünün elə bir tərcüməçilik məharətindən istifadə edib ki, bu şeiri dilimizin müstəqil əhəmiyyətli fenomeninə çevirə bilib.

Ə.Kürçaylı Abayın digər yuxarıda adlarını çəkdiyimiz şeirlərini də eyni vüsətlə dilimizdə verməyə müvəffəq olub. Fikrimizcə, bu onunla bağlı olub ki, Ə.Kürçaylı Azərbaycan poeziyasında istedadlı şair olduğu kimi, həm də səriştəli mütərcim idi. Onun rus, türk xalqları və digər ədəbiyyatlardan etdiyi dəyərli tərcümələr bu gün də oxucular tərəfindən maraqla qarşılanmaqdadır. “Sinəmdə qəm karvan-karvan” şeiri dediklərimizi yaxşı sübut etməkdədir:

*Sinəmdə qəm karvan-karvan,
Nəfəs almaq olmur, aman,
Ürəyimi yaxır qəmlər başdan-başa.
Anlamıram şər əməli,
Demək olmur, hər əməli
Demək olmur hər kimsəyə, yar – yoldaşa.*

*Ürəyimi tutub qubar,
Nə yeməyim, nə yuxum var,
Nə həvəsim vardır çatam səadətə,
İşim – peşəm ahı-zardır,
Nə qolumda qüvvət vardır,
Nə taqətim, bir qovuşam sükunətə [2, s.79].*

Nəticə / Conclusion

Şeirinin ritmikəsindən və arxitektoninasından görünür ki, Ə.Kürçaylının sərəncamında, demək olar ki, çoxsaylı tərcümə priyomları vardır. O, bütün hallarda şeirin tərcüməsində çevik hərəkət etməklə, əsərin ən mühüm xüsusiyyətlərini verməyə müvəffəq olur. “Sinəmdə qəm karvan-karvan” şeiri həm məzmunca, həm də formaca əvvəl nümunə gətirdiyimizdən fərqlidir. Ə.Kürçaylının mütərcimlik səriştəsi özünü onda göstərir ki, müəllif tələb olunan gediş və istiqamətlərə ustalıqla köklənir, əsərin mahiyyətində oturan elementləri Azərbaycan dilində uğurla yaradır. Abay qazax xalqının tarixi taleyində müstəsna yer tutmuş mədəniyyət və ədəbiyyat xadimi kimi Azərbaycan şairlərinin bundan sonra da diqqətini cəlb edəcək, onun əsərləri dilimizə çevrilməklə tələbkar oxuculara çatdırılacaqdır.

Ədəbiyyat / References

1. Abay. Əqliyyələr. “Ulduz” jurnalı, 2000, № 7.
2. Abay. / Tərt. ed. F.Dursunova. Bakı: Mütərcim, 2017.
3. Ağayeva F. Abay: şəxsiyyəti və ədəbi irsi. Bakı: Elm, 2010.
4. Ağayeva F. Abay və Azərbaycan. Bakı: Elm, 2011.
5. Xəlilov P. Ön söz əvəzi // Abay (Tərt. ed.: F.Dursunova). Bakı: Mütərcim, 2017.
6. Иванов Вяч. О языковых принципов трудностей перевода художественного текста // Поэтика перевода. Сборник статей. М.: Радуга, 1988.
7. Машакова А.К. Современные переводы классиков казахской литературы на иностранные языки / Современные перев... rusnauka.com

Алиага Кюрчайлы как переводчик лирики Абая на азербайджанский язык

Парвана Мамедова

Доктор философии по филологии

Азербайджанский Технический Университет. Азербайджан.

E-mail: mammedp@mail.ru

Резюме. Абай Кунанбаев, будучи уникальным явлением в истории казахского народа, сыграл неограничиваемую роль в развитии казахской литературно-художественной мысли. Произведения Абая от мала до велика переведены на многие языки народов мира, в том числе и на азербайджанский язык. Его лирику переводили около 20-и наших поэтов-переводчиков. В каждом переводе чувствуется индивидуальная поэтическая манера азербайджанских переводчиков. В данном материале автор специально останавливается над переводами А.Кюрчайлы, осуществлёнными из лирики Абая, указываем на достоинство его переводов в ознакомлении азербайджанских читателей с бессмертным художественным наследием этого крупного казахского мастера поэтического слова.

Ключевые слова: перевод, поэзия, функциональность, ритмика, качество, стиль